

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.10>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕТАФОР ХВОРОБИ У ВИСВІТЛЕННІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

CONCEPTUALIZATION OF ILLNESS METAPHORS IN THE REPRESENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE UKRAINIAN MASS MEDIA DISCOURSE

Коляда А.В.,

orcid.org/0009-0009-0352-513X

аспірантка кафедри загального мовознавства

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Потенціал штучного інтелекту (ШІ) реалізується в здатності змінити будь-яку сферу людської діяльності, що водночас викликає зацікавленість до його можливостей, а з іншого – змушує людей розглядати його як загрозу суспільству. Журналісти розглядають ШІ з технологічного, економічного, психологічного, соціального та культурного аспектів, описуючи його через свої інтерпретаційні рамки. В сучасному українському мас-медійному дискурсі ШІ розглядається не тільки з позиції технооптимізму («революція», «технологічний прорив», «нова ера»), але й з позиції технопесимізму («технологія, що виходить з-під контролю», «має потенційну загрозу людству», «витісняє людину»). В статті ми прагнемо розглянути засоби концептуалізації ШІ, в яких він представлений у негативному контексті, що імпліцитно демонструє його небезпеку та описує його як потенційно небезпечний соціальний конструкт.

Сучасна когнітивна лінгвістика доводить, що метафора є способом організації мислення, тому слугує активним засобом для інтерпретації реальності. Соматична метафора є однією з найбільш поширених, оскільки тіло людини слугує первинним досвідом, за допомогою якого вона дізнається про світ навколо неї. Тілесна модель передбачає норму (здоров'я), а будь-які відхилення сприймаються як симптом або патологія, що вимагає негайного втручання та усунення. Для цього дослідження було обрано корпус метафор, що утворені за допомогою концепту ХВОРОБИ-БЛИВЕ ТІЛО, оскільки вважаємо їх продуктивним інструментом концептуалізації та вбачаємо в них значний прагматичний потенціал. Дослідження детальніше розкриває роль тіла у сучасній лінгвокультурі та сприяє глибшому розумінню поняття «отілеснене мислення». Висновки демонструють, як метафора хвороби вербалізується у сучасному українському мас-медійному дискурсі, зазначають її роль при описі сучасних технологій з позиції технопесимізму, а також показують її вплив на формування концепту ШІ як важливого соціального конструкту.

Ключові слова: метафора, когніція, отілеснення, технології, штучний інтелект.

The potential of artificial intelligence (AI) is realized through its ability to change any sphere of human activity which arouses interest in its possibilities, and, on the other hand, makes people view it as a threat to society. Journalists address AI from technological, economic, psychological, social and cultural perspectives, describing it through various interpretative frameworks. In modern Ukrainian mass media discourse, AI is considered not only from the standpoint of techno-optimism ("revolution", "technological breakthrough", "new era"), but also from the standpoint of techno-pessimism ("technology that is getting out of control", "has a potential threat to humanity", "replaces humans"). In the article, we seek to consider the means of conceptualizing AI, in which it is presented in a negative context, implicitly demonstrating its danger and describing it as a potentially dangerous social construct.

Modern cognitive linguistics proves that metaphor is a way of organizing thoughts, therefore, it serves as an active means of interpreting reality. Somatic metaphor is one of the most common types of metaphors since human body serves as a primary experience through which one is able to learn about the world around. The body model is assumed to be the norm (health), so any deviations are perceived as a symptom or pathology, requiring immediate intervention and elimination. For this study, we have chosen a corpus of metaphors containing the concept SICK BODY, as we consider them to be a productive tool of conceptualization with a significant pragmatic potential. The study reveals the role of the body in modern linguistics and contributes to a deeper understanding of the concept of "embodied thinking". The conclusions demonstrate how the illness metaphor is verbalized in modern Ukrainian mass media discourse, specify its role in describing modern technologies from the position of technopessimism and show its influence on the formation of the concept of AI as an important social construct.

Key words: metaphor, cognition, embodiment, technology, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Поява штучного інтелекту (ШІ) та його швидкий розвиток суттєво вплинули на те, як люди сприймають та характеризують розвиток сучасних технологій. Сучасні мас-медіа намагаються демонструвати ШІ з обох сторін, зображуючи його перспективи та застерігаючи про нові виклики, які пов'язані з його удосконаленням. Тому для сучасних україномовних мас-медіа ресурсів характерно вживання великої

кількості концептуальних метафор для висвітлення теми штучного інтелекту, оскільки вони є найбільш зрозумілими та емоційно впливовими для читачів. Враховуючи той факт, що вербалізація семантичного поля ШІ в сучасному мас-медіа відбувається як в позитивному, так і в негативному контексті, можемо припустити, що фрейм ТІЛО буде повною мірою реалізовуватися на основі дихотомії таких понять як *чисте тіло* –

брудне тіло, живе тіло – мертве тіло, здорове тіло – хворе тіло і т. п.

Аналіз досліджень і публікацій.

Основоположенням для цієї роботи стане теорія когнітивної метафори, розроблена Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, які використали когнітивно-лінгвістичний метод, щоб довести, що знання людей про фізичні об'єкти допомагають створювати асоціації для розуміння абстрактних речей, а також довели теорію про тісний взаємозв'язок метафор з мисленням людини та культурою народу [16].

Розглядаючи цю теорію, З. Кьовечеш зазначає, що метафори виникають на основі універсального тілесного та когнітивного досвіду, але формуються за допомогою контекстуальних факторів, такі як історичні події та навколишнє середовище. При створенні таких концептуалізацій роль тіла є визначальною, оскільки, згідно з автором, мислення людини є «втіленим», а абстрактні ідеї формуються на основі фізіологічних процесів [15].

Концепт ТІЛО є універсальним у сучасних гуманітарних науках, його розглядають у різних наукових парадигмах – філософській, культурологічній, соціологічній, лінгвістичній та когнітивній. Наприклад, М. Джонсон виокремлює п'ять основних вимірів людського тіла: .

1. Біологічне тіло. Воно забезпечує взаємозв'язок тіла з іншими системами, припускаючи, що почуття, емоції та образи складають універсальну основу для процесів мислення.

2. Екологічне тіло. Воно пояснює залежність тіла від навколишнього середовища;

3. Феноменологічне тіло. Воно дозволяє тілу функціонувати як досвід.

4. Соціальне тіло. Воно пояснює, як досвід та суспільні структури взаємопов'язані, а також як наші фізичні стосунки формуються та опосередковуються суспільством.

5. Культурне тіло. Воно ідентифікує людей за їхніми антропологічними ознаками, такими як стать, раса, соціальний статус, особисті переконання, цінності, ставлення тощо [14].

У книзі «Хвороба як метафора» (1978) С. Зонтаг демонструє, як хвороба перестає бути біологічним фактором, а стає соціальним конструктом. На думку авторки, метафоризація хворобливих станів негативно впливає на те, як вони сприймаються в суспільстві, бо це стигматизує і саму хворобу, і людину, що стає її носієм [18].

Досліджуючи питання стигматизації хвороб, М. Вейс наголошує, що хвороби, такі як СНІД і рак часто стають метафоричними відповідни-

ками образів трансформації або забруднення. Саме тому такі зображення перетинають національні та географічні кордони, порушують соціальні межі й руйнують внутрішні межі людського тіла [19]. Доказ тісного взаємозв'язку когнітивної метафори з медичною сферою знаходимо також в роботі Т. А. Єщенко, яка презентувала базову класифікацію когнітивних механізмів для утворення метафор, серед яких дослідниця виокремлює концептуальне зіставлення, метонімічне розширення, іконічність, аналогія, експерієнціальність та імагінативне мислення [Єщенко Т. А. Когнітивні механізми утворення медичних термінів: концептуальна метафора. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 36 (75), № 4. Частина 1. 2025. С. 37-44. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.1/07>]. У своєму дослідженні Р. В. Гібс обґрунтовує факт активного вживання метафоричних перенесень у медичних наративах за допомогою втілених симуляційних процесів, які реалізуються в реальних або фантастичних обставинах [12].

Аналізуючи метафоричні перенесення, які пацієнти використовують для опису хронічного болю, І. Мандей, Й. Нібоун, К. Роджерс та Т. Ньютон-Джон зазначають, що існує ряд лінгвістичних маркерів на позначення болю, настрою, а також діагностики захворювання [17]. Більш того, процес метафоризації часто стає джерелом для появи нових термінів у сфері медицини. Г. Усик і Т. Кириленко висновкують, що лексеми на позначення частин тіла людини, рухів, постави тощо стають продуктивним способом утворення медичних термінів [9].

Постановка завдання. Метою статті стало дослідження метафор на позначення хворобливого стану в сучасних українських мас-медіа текстах. Методом суцільної вибірки було обрано корпус із 100 прикладів, що містять метафоричні перенесення фрейму ТІЛО для визначення їх прагматичних функцій та ролі при формуванні образності ШІ. Дослідивши даний корпус метафоричних перенесень, ми маємо на меті з'ясувати їх роль як когнітивних інструментів, а також визначити чинники, що формують образ ШІ як соціального конструкту.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу ми обрали корпус із 10 метафор, утворені за допомогою концепту ХВОРОБЛИВЕ ТІЛО, та здійснили дискурсивний аналіз для визначення їх прагматичного потенціалу.

1. Також дослідники з'ясували, що *моделі ШІ, які "отруїлися"* великою кількістю низькоякіс-

ного контенту, було складно відновити або повторно натренувати [10]. Приклад містить метафоричне порівняння, джерелом якого є фізичне тіло людини, що зазнало впливу токсинів, яке переноситься на функціонування сучасних технологій. Порівняння моделей ШІ з інтоксикацією породжує дихотомію чистого та брудного тіла, попереджуючи читачів про загрозу використання таких ресурсів, бо в уяві людей хворе тіло асоціюється з зараженням і небезпекою. У такий спосіб метафора імпліцитно демонструє довгострокові наслідки та застерігає читачів від надмірного вживання такого контенту.

2. *Тож краще не забороняти, а допомагати виплисти кожному окремо, вчитися інформаційної гігієни* [8]. У фрагменті реалізується концептуалізація інформаційної безпеки через протиставлення чистого та брудного тіла. Саме поняття «тіло» розглядається не тільки як біологічна єдність, але й як соціальне явище. Використовуючи онтологічну метафору, автор імпліцитно демонструє, що інформація – це середовище, а тіло – контейнер, який наповнюється за допомогою оточення. В зазначеному прикладі гігієна порівнюється з медіаграмотністю, саме вона виступає механізмом захисту від «забруднення». В контексті технологічного дискурсу така метафора встановлює норми поведінки серед читачів, а також створює етичний імператив.

3. *Проте навряд чи Moltbook є стерильним середовищем, у якому ШІ-агенти співіснують без упереджень і поза бізнес-цілями своїх творців* [3]. Схожу концептуалізацію медіа-простору знаходимо й у вищезазначеному прикладі. У контексті ШІ «стерильне середовище» символізує нейтральність і неупередженість до норм, які існують. Однак, як демонструє контекст, таке оточення майже неможливе. Саме тому метафора змушує читача критично ставитися до платформ ШІ, звертаючи увагу на їх недоліки або навіть помилки.

4. *Учені говорять про кризу критичного мислення, вразливість до маніпуляцій і зниження креативності* [5]. У вищезазначеному прикладі знаходимо дві метафори, що описують проблему взаємодії людини з ШІ як хворобливий стан. У буквальному значенні криза – переломний момент, після якого стан пацієнта погіршується або поліпшується. Тому автор імпліцитно демонструє, що мислення людини може мати нормальний або патологічний стан. Це перенесення підсилюється іншою моделлю («вразливість до маніпуляцій») в якій мислення концептуалізується як тіло, що не має бар'єрів, тому є слабким

і здатне легко травмуватися. Такий стан асоціюється з загрозою для людини і вимагає негайного усвідомлення небезпеки та втручання. Отже, метафора виконує емоційну та переконливу функції – структурує проблему та спонукає до дії.

5. *Використання ШІ в кадрових питаннях пов'язане з ризиками, включаючи можливість «галюцинацій» і вигадування інформації, що може призвести до необґрунтованих рішень* [1]. Приклад містить лексему «галюцинації» – психічний стан людини, при якому вона сприймає те, чого не існує. Вживання цього слова для опису ШІ створює фрейм ПСИХІЧНИЙ РОЗЛАД – АЛГОРИТМІЧНИЙ ЗБІЙ, що ставить під сумнів роботу алгоритмів ШІ. Технологія омовлюється як «тіло», що може бути здоровим (точним, раціональним) або хворим (помилковим, хибним). «Хворий» ШІ маркує технологію як ненадійну, що викликає підозру до її функціонування.

6. *Чат-бот Google Gemini впаде у депресію після провалу завдання* [13]. Аналітично до попереднього прикладу, метафора використовує психічний стан, щоб охарактеризувати модель ШІ як схильною до помилок або некомпетентною. Однак, на відміну від попереднього прикладу, така антропоморфізація може викликати співчуття у читачів по відношенню до роботи технології, оскільки депресія характеризує стан людини з пригніченим настроєм або втратою мотивації. Оскільки в когнітивній репрезентації читача ці дії характерні тільки для живої істоти, така вербалізація концепту наближає ШІ до людини ближче ніж до «робота», породжуючи питання морально-етичного статусу ШІ у світі.

7. *В цілому люди схильні надмірно довіряти ШІ, вважаючи такі системи ледь не панацеєю для всіх випадків життя* [1]. У фрагменті згадується медична метафора лікування, проте в контексті ШІ вона має негативне забарвлення. Історично поняття «панацея» походить від уявлення про універсальні ліки від усіх хвороб, проте Тлумачний словник української мови також зазначає іронічне значення цього слова – «універсальний засіб, який нібито запобігає будь-якому лиху, зараджує при розв'язанні всіх проблем» [7]. Отже, на когнітивному рівні автор створює метафору, яка демонструє хибність надмірної довіри до ШІ. Більш того, така концептуалізація створює більш складний фрейм СОЦІАЛЬНА НАЇВНІСТЬ – КОГНІТИВНА ХВОРОБА, який, у свою чергу, засуджує та стигматизує людей, що мають перебільшені очікування щодо сучасних технологій.

8. *Отже, питання: штучний інтелект — це загроза чи чарівна пігулка* [11]? Джерелом вище-

зазначеного метафоричного перенесення стає сфера лікування, однак, як і в попередньому прикладі, така концептуалізація має іронічне забарвлення, що підкреслюється лексемою «*чарівна*». Автор спрощує проблему існування ШІ до двох простих альтернатив (*загроза чи ліки*), спонукаючи читача зробити вибір між двома крайніми позиціями. Це спонукає до розгляду проблеми існування ШІ як комплексного феномена з точки зору біологічного та когнітивного вимірів.

9. *Штучний інтелект теж “тупіє”*: вчені зафіксували ефект “*гниття мозку*” від низькоякісного контенту [2]. Мозок людини є універсальною концептуалізацією інтелектуальних здібностей, а також є одним із найважливіших органів, що контролює все тіло. У прикладі когнітивні здібності ШІ ототожнюються з можливостями людини, що вербалізується через антропоморфізацію сучасних технологій. Це перенесення підсилюється іншою метафорою «*гниття мозку*», яка наголошує на проблемі деградації ШІ, драматизуючи цей ефект.

10. *Команда науковців піддала дев'ять великих мовних моделей (LLM) незвичайному випробуванню, змушуючи їх оцінювати, чи готові вони витримати “біль” заради вищого результату* [6]. Приклад містить поняття болю, що в прямому сенсі сигналізує про захворювання та викликає неприємні почуття, а в метафоричному – слугує

універсальним концептом на позначення небезпеки або порушення норми. Це один із найбільш потужних тілесних досвідів, бо біль має інтенсивність і не може ігноруватися тривалий час. В наведеному контексті модель ШІ постає як суб'єкт, що здатен мати тілесні відчуття та реагувати на їх появу. Така антропоморфізація змушує читачів рефлексувати над межами свідомості ШІ, а також його здатності до емоційних почуттів.

Висновки. Дослідження метафоричних переносів у технологічному дискурсі дає нам глибше розуміння того, яку роль та функції вони виконують у сучасних засобах масової інформації. Враховуючи проаналізовані джерела, можна зробити висновок, що метафора хвороби повною мірою реалізує свій прагматичний потенціал для вербалізації концепту ШІ. При використанні метафори хвороби для опису ШІ стигматизуються і сама хвороба, і технологія, по відношенню до якої перенесення використовується. Найбільш впливовою така метафора проявляється у дихотомії, що підкреслює усі виміри людського тіла і дозволяє зробити висновок про «отілеснене мислення», яке стає ознакою сучасного українського мас-медійного дискурсу. Насамперед такі перенесення виконують функцію попередження або заклик, що, у свою чергу, демістифікує роль ШІ у суспільстві або навіть формує його образ як утопічного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 24 техно. https://24tv.ua/tech/veteran-pro-diyi-yak-otrimati-poslugi-dlya-veteraniv_n2864760 (дата звернення: 03.03.2026).
- Дзеркало життя. <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/shtuchnij-intelekt-tezh-tupije-vcheni-zafiksuvali-efektnittja-mozku-vid-nizkojakisnoho-kontentu.html> (дата звернення: 03.03.2026).
- Дм Media Sapiens. <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/39009/2026-03-02-tsyfrovyi-zoopark-chy-sotsialnyy-eksperiment-chomu-vsi-govoryat-pro-shi-sotsmerezhu-moltbook/>
1. (дата звернення: 03.03.2026).
- Єщенко Т. А. Когнітивні механізми утворення медичних термінів: концептуальна метафора. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 36 (75), № 4. Частина 1. 2025. С. 37-44. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.1/07>.
- Патріот Донбасу. <https://donpatriot.news/shi-vymykae-mozok-yak-chatgpt-vplyvaye-na-kognityvni-zdibnosti> (дата звернення: 03.03.2026).
- TCH. https://tsn.ua/nauka_it/chi-zdatniy-shtuchnij-intelekt-vidchuvati-bil-naukovci-proveli-nizku-eksperimentiv-2752164.html. (дата звернення: 03.03.2026).
- Тлумачний словник української мови. Панацея. <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B5%D1%8F> (дата звернення: 03.03.2026).
- Український тиждень. <https://share.google/Pi0uiqOnE1di1vnjQ> (дата звернення: 03.03.2026).
- Усик Г., Кириленко Т. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced Linguistics*. Вип. 5. 2020. С. 62-67. DOI 10.20535/2617-5339.2020.5.203922.
- Фокус. <https://focus.ua/uk/digital/718252-shi-stane-zlim-ta-pochne-brehati-lyudyam-vcheni-rozpovili-shchogo-mozhe-strimuvati> (дата звернення: 03.03.2026).
- Biz. Nv. <https://biz.nv.ua/ukr/markets/shtuchnij-intelekt-zagroza-dlya-ukrajini-chi-ni-rozmova-lideroiv-biznesu-i-viyskovogo-50527863.html>. (дата звернення: 03.03.2026).
- Gibbs R. W. How metaphors shape the particularities of illness and healing experiences. *Transcult Psychiatry*. Vol. 60, No. 5. 2020. Pp. 770-780. DOI <https://doi.org/10.1177/1363461520965424>.

13. Informator.ua <https://informato.r.ua/uk/chat-bot-google-gemini-vpav-u-depresiyu-pislya-provalu-zavdannya> (дата звернення: 03.03.2026).
14. Johnson M. *The Meaning of the Body: Aesthetics of Human Understanding*. The University of Chicago Press. 2007. 328 p.
15. Kövecses Z. *Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge University Press. 2004. 224 p.
16. Lakoff G., Johnson M., *Metaphors We Live By*. Chicago: The Chicago University Press. 1980. 193 p.
17. Munday I., Kneebone I., Rogers K., Newton-John T. The Language of Pain: Is There a Relationship Between Metaphor Use and Adjustment to Chronic Pain? *Pain Medicine*. Volume 23, Issue 12. 2022. Pp. 2073–2084. DOI <https://doi.org/10.1093/pm/pnaa467>.
18. Sontag S. *Illness as Metaphor: AIDS and Its Metaphors*. New York: Doubleday, 1990. 119 p.
19. Weiss M. Signifying the Pandemics: Metaphors of AIDS, Cancer and Heart Disease. *Medical Anthropology Quarterly*. Vol. 11, No. 4. 1997. Pp. 456-476.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026